

**Валентин Мороз**  
**УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ**

«Центр вагомості» всієї теми «Україна в II-й світовій війні» лежить поза межами всього того, що було досі сказано. Бо центральним аспектом розділу, при всій вагомості й інших аспектів є тема Українська Повстанська Армія. З відстані більш як півстолітньої перспективи це вже вирисувалося досить ясно. Загальновідома формула: добрі наміри – це не погано, але ж людей цікавлять у першу чергу добра продукція. Так от УПА – це найвагоміша продукція, на яку Україна спромоглася у II-й світовій війні.

Про УПА написано дуже багато; лише самої пропогандивної макулатури, спрямованої проти УПА, не навантажиш ні на які океанські супер-пароплави. Але нас цікавлять, звичайно, серйозні матеріали й серйозні історичні дослідження. Їх багато. І все ж на перше місце у списку треба, мабуть, поставити вже класичну, видану ще в 1953 році й перевидану кілька разів працю Петра Мірчука «Українська Повстанська Армія 1942-1945»[1]

Перші відділи УПА створилися не в Галичині – території з національно найсвідомішим населенням, а на волинському Поліссі. Про це знали й малі діти з широко відомої пісні «Гей там далеко на Волині створилась армія УПА...». Для цього були особливі, вагомі причини. По-перше: німецький терор був на Волині без порівняння жорстокішим, ніж у Галичині. Так-що українська реакція у вигляді партизанського підпілля сформувалася тут спонтанно, без участі політичних чинників. Як часто буває в історії, реальна ситуація випередила тут політичну орієнтацію. Просто кажучи: якби українські націоналісти не створили партизанське підпілля самі - це за них зробили б інші. І - звичайно - із шкодою для українських інтересів.

Чудовий приклад - Білорусія. Історики вже звикли писати про «запартизанену» Білорусію в роки II-ї світової війни. У тому то й сенс: не партизанську, а «запартизанену». Бо у зв'язку із не дуже розвиненою національною свідомістю Білорусів ініціативу антинімецького спротиву перехопила в свої руки Москва. Саме вона взяла у власні руки той елемент, який хотів битися проти Німців. І ситуація вийшла, як кажуть:

«гірше не придумаєш»... Білоруські ліси заповнились скинутими з парашутів московськими партизанами. Вони підсилювали «градус» німецької агресії проти білоруського населення й одночасно грабували це населення, бо - просто кажучи - мусили щось «жертви». А Німці у відповідь палили білоруські села й убивали людей за підтримку сталінських партизанів. Отже: фактично це був конфлікт двох чужих окупантів, берлінського й московського, на білоруській землі. А Білоруси просто були жертвою цього конфлікту. От у цьому й сенс того феномену, що його історики вже назвали «запартизанена Білорусія».

Фактично московський партизанський центр готував такий самий варіант і для волинського Полісся. Лісистий, багnistий простір у німецькому тилу... У лісові багна не просунешся з великою технікою.

Але... Україна - не Білорусія! І скоро в Москві це добре зрозуміли. Українське підпілля, на відміну від Білорусів, уже більш як десять літ мало монолітну, залізну структуру. І називалась вона Організація Українських Націоналістів. Саме ця структура - ОУН - і взяла справу в свої руки.

Перші відділи УПА, за версією Мірчука, були зорганізовані на Волині восени 1942 року. Був це загін «Остапа» (справжнє прізвище - Сергій Качинський) та загін «Довбешки-Коробки» (справжнє прізвище – Іван Перегійняк). Другий з названих відділів провів перший бій з Німцями 7 лютого 1943 року в зв'язку з наступом УПА на містечко Володимирець (рівненське Полісся) [1,с 33]. Але ще перед тим обидва загони мали багато сутичок як з московськими партизанами, так і з польською АКА («Армія Крайова»). Бо польське підпілля теж мало намір зробити Волинь своєю «партизанською територією». І при тому Поляки постійно тримали контакт з советськими партизанами, винищуючи разом українські села (у першу чергу - українську еліту).

«Остап»-Качинський дуже скоро став відомим совітському партизанському командуванню; за його рішучі дії більшовики навіть назвали його «Серйожа-Садіст»[1,с. 33]. Дуже скоро вияснилося, (про це вже була мова), що «Україна - то не Білорусія». «Запартизанити» українську територію не вдалося. Мається на увазі західньо-український простір. І то не лише Москалям, але й Полякам. Совітські партизани домінували при

підтримці польських колоністів лише на північній Рівенщині на північ від лінії залізниці Сарни-Ковель, опираючись на сусідню «запартизанену» Білорусь. На решті ж західньо-української території повністю домінувала УПА. Скажімо, описаний «вздовж і впоперек» у совітській літературі-макулатурі Ковпак добре «дістав шпіца» в Карпатах, коли спробував «окопатися» на цій території, використовуючи лісисто-гірський характер місцевості, й вивести з ладу нафтові промисли Прикарпаття. Пройшовши без великих проблем територію Наддніпрянщини, від Путивля на Сумщині, кордон з Росією, він був ущент розгромлений українськими партизанами в околицях Яремча пізнім літом 1943 року. Лише окремі «ковпасяки» вирвалися з «бандерівської» Гуцульщини; але кількатисячний загін Ковпака фактично перестав існувати [1, с. 46-47].

Про УПА писали, і будуть писати, по-різному; бо «один любить попа, а другий попадю; а мені, дурачку, дайте попову дочку». Але... Візьмімо та й вийдімо за домашні межі... Бо самі себе ми або дуже хвалимо, або дуже критикуємо. Загальновідомий гумор: «Мамо, як нас люди хвалять! А хто, доню? – Ти мене, а я тебе». Може краще послухаймо, що ж кажуть про нас чужі. Маємо на увазі - про нашу УПА. Так от: три голоси з абсолютно різних кінців планети. Перший голос. Польський автор Гергардт видав ще у «комуняцькій» Польщі книжку «Луни в Бещадах» про боротьбу польської армії з УПА, переважно на території Лемківщини і Посяння. І він там визнає відверто, у Польщі, навіть «комуняцькій», це було можливо, бо в СРСР такі ідеї видавництво просто викреслило б, що УПА була найкращим партизанським рухом у II-й світовій війні. А другий голос - з зовсім іншого кінця планети. Мається на увазі афганський партизан-командир - легендарний Махмуд. Він робив чудеса: наприклад, запускав совітські танки в ущелину, а потім засипав камінням вихід з ущелини - і совіти там «зимували» разом із своїми танками. Тобто вони не зимували й не мерзли; їх просто «підсмажували», бо афганські партизани спочатку навіть не брали «Москалів» у полон. Так от: Махмуд визнав, що його вчителем партизанської війни була Українська Повстанська Армія!

І нарешті - третій голос. І теж із зовсім іншого кінця планети. Відомий у свій час Че Гевара – генерал у кубинській

системі «Фіделя-шмігеля» (чи, здається, навіть його родич?) пробував розгорнути «комуняцьку» партизанщину керовану з Куби в Латинській Америці. Був убитий в Болівії. І він теж визнав, що його вчителем партизанського мистецтва була УПА! Гадаємо, що цих трьох прикладів цілком достатньо, як сказано в кінці кожного розділу талмуда: «розумному досить».

Але повернемося до «конкретики» 40-х років минулого століття. Дуже скоро УПА опановує всю територію Західньої України. Німецька влада була лише в містах чи на залізничних вузлах, де Німці тримали гарнізони.

«В травні 1943 р. згинув у сутичці з УПА шеф гітлерівських спецвідділів СА Люце з цілим своїм штабом, наткнувшись на відділ українських партизан на шляху Ковель-Рівне при повороті з інспекції своїх працівників у «райхскомісаріяті» України... В травні і червні 1943 р. відділи УПА в постійних боях з німецькими поїційними, а то й військовими частинами, опановують все Полісся та Волинь, обмежуючи панування Німців на тих теренах виключно тільки до міст, головних шосейних шляхів та залізничних ліній. Одночасно УПА унешкідливила польські «пляцуфкі» та звузила терени, опановані большевицькими партизанами до окремих, невеличких лісових просторів» [1, с. 41].

Промовистий факт. Совітські «визволителі від хліба й масла» окупували повторно Західну Україну літом (переважно в липні) 1944 року. Але в гуцульське село Космач вони увійшли... аж навесні 1945 року! При спробі зайняти це село влітку 1944 року полк кегебістів був повністю розбитий. При тому був убитий і генерал-майор, що командував операцією. Цікава «тактика-махінактика» Кремля: на його могилі потім було написано, що він не генерал-майор, а просто... майор. Все ясно: Кремль був зацікавлений, щоб люди не знали про реальний розмах дій і реальні успіхи УПА.

Але коли вже говорити про «грубшу рибу», виловлену в акціях УПА, то треба згадати й інші імена. Уже була мова про те, що в травні 1943 року був убитий шеф СА генерал Люце «з цілим своїм штабом»

[1, с. 41] на шляху Ковель-Рівне. У 1944 році на Рівенщині був убитий командуючий 1-м Українським Фронтом генерал Ватутін (у совітських виданнях він фігурує як убитий «німецькими фашистами» в ході воєнних дій - роль УПА тут

знову схована з тією ж метою: замаскувати справжні розміри успіхів українського підпілля), У 1946 році на Закерзонні був убитий бійцями УПА генерал «Вальтер» (справжнє прізвище – Свірчевський) – заступник міністра внутрішніх справ «комунацької» Польщі. А 3 травня 1946 року біля села Тязів (Івано-Франківщина) був убитий бійцями з відділу «Месники» генерал Москаленко, присланий з Москви командувати діями КГБ проти УПА [1, с. 155] .

На «темі Москаленка» варто зупинитись трохи детальніше. Він був людиною українського походження і одним з найздібніших совітських «танкових» генералів у II-й світовій війні. До речі: всі «танкові» совітські генерали цієї епохи були українського походження: Москаленко, Черняхівський, Рибалко тощо. Як здібного «вояку» його послали після війни командувати діями «совдепів» проти УПА. І він – по правді кажучи – робив дуже багато «клопоту» українському підпіллю. І тому поступив наказ: вистежити його і вбити.

Без сумніву, ні один партизанський рух часів II-ї світової війни /та й мабуть в історії, не може похвалитися таким «списком» знищених противників «найвищої ранги».

На окрему увагу заслуговує також тема «польських жертв» на Волині в 1943 році. На цю тему польські автори, і «комунацькі», й після-комуністичні розписалися дуже широко. Але є у правничій практиці, та й в історичній теж, таке поняття, як спровокована агресія. Польські «поетичні» політики дуже довго провокували Українців, досить згадати лише події в час польського панування 20- 30-х років, між двома світовими війнами. І дочекались нарешті відплатної реакції Українців у час II-ї світової війни.

По правді кажучи: якби Поляки мали тоді не «поетичних», а політичних політиків, то ці політики сказали б: «е-е-е» чи «о-о-о»!. З Українцями треба знайти спільну мову. Бо на території Західньої України вже нема ані польської армії, ані польської поліції. Нова пацифікація вже неможлива... А Поляки в цьому регіоні, маються на увазі сільські території, становлять мізерну меншість. Отже: мусово знайти порозуміння з ОУН, яка є безконкурентним господарем цих територій.

Але в польському «політикумі» таких реальних, «не-поетичних» політиків не було... Всі вони жили фантазіями... І навіть у час II-ї світової війни провокували Українців на відплатну реакцію.

Досить навести кілька фактів, щоб ситуація стала кришталево ясною. Перший з розповіді очевидця. У 1943 році до Львова прибуває велика група «польських жертв» з Волині. Їх поселяють у костелі. «Командує парадом», річ ясна, ксьондз. І всі «жертви» тягнуть ту саму «мелодію». «О, як вони з нами поводитись!» А ксьондз сказав у відповідь лише кілька слів: «А як ми з ними поводитись?» І вся «волинська публіка» зуміла лише відповісти: «бе-е-е», «ме- е-е»... Тобто, кажучи сучасною українською мовою – всі «заткнулись» Бо всі добре знали, як «ми з ними поводитись»...

Конкретно: два факти. Навіть «бандерівський» історик Мірчук, уже не раз цитований, пише, що двох братів Степана Бандери Василя і Олександра, вбили в Освенцімі Німці. Потім виянилось: ніякі не Німці! Обох братів Степана Бандери вбили «капо» - табірна поліція з середовища в'язнів польського походження! Те ж саме: трагедія села Ремель на рівенському Поліссі, яке було повністю знищене в 1943 році. Навіть Мірчук, як і всі, пише, що це зробили Німці. Потім виянилось: це зробила «шутцполіція» в німецьких уніформах – але ж це були Поляки!

На спеціальній науковій конференції в селі Ремель. автор цих рядків був присутнім, вияснились дуже цікаві деталі. Коли Поляки «пацифікували» в німецькій уніформі село Ремель, деякі люди сховалися в льосі. Мабуть, вони б там щасливо й відсиділися б від «пацифікаторів», але серед них було немовля, воно запищало... Поляки це почули, увірвалися в льох і вбили усіх, кого знайшли - і немовля також! На вищезгаданій конференції виступав депутат Верховної Ради від Рівенщини Червоній. Він повідомив, що Польща вимагає від України ... «вибачення» за волинські події 1943 року. Потім він розповів усю трагедію села Ремель і на закінчення сказав: «Нехай вони вибачаються!».

Тут наведено лише два епізоди. Але «волинські жертви» що опинилися в 1943 році у львівському костелі, знали, річ ясна, не два, а дві тисячі таких епізодів! Бо самі ж і робили ці

«епізоди»! І саме тому відразу ж «заткнулись», коли ксьондз запитав: «А як ми з ними поводились?»

Дійсно, коли глянути на цю тему не українськими, і не польськими очима, а «з точки зору» якогось Пакистану чи Папуасії, то неупереджена людина перш за все скаже: Українці ж не вбили у 1943 році жодного Поляка у Варшаві! Українці просто виганяли чужого колонізатора із своєї, волинської землі!

І так було не лише в 1943 році. Бо коли глянути на справу не очима емоційного поета чи емоційного історика, а тверезо, з точки зору «вічної» логіки, то доведеться визнати: те, що діялося в тому році на Волині - це був другий етап. А перший був... у 1768 році в «шевченківських краях» - Канів, Чигирин, Черкаси... Була це коліївщина - велике гайдамацьке повстання, описане в поемі Шевченка «Гайдамаки». І сенсом його було вигнання чужих, польських колонізаторів з центральної України. А в 1943 році був це, повторюємо, другий етап; тепер виганяли польських колонізаторів уже не з центральної, а з Західної України. І – як у першому, так і в другому етапі - Українці не вбили жодного Поляка у Варшаві чи в Кракові! Було це і першого, і другого разу просто вигнання чужого окупанта із своєї землі.

Про УПА можна, і треба, писати багато; фактів тут вистарчає, з гумором кажучи, навіть не на одну, а на «три історії». Але найголовніше тут – це вичленити ключові теми. Бо без цього ми опинимося дуже скоро в полоні чужих концепцій.

Перш за все: один дуже важливий аспект. Про це якось не згадують, але ж це кардинально важливо: нам пощастило, що у II-й світовій війні була одна УПА, а не дві і не три, як далі побачимо, була можливою й така «тріяда». Знаємо ж добре із попереднього матеріялу, що ОУН виявилась в 1940 році розколотою на бандерівців і мельниківців. І цілком природно, що кожна з цих «половин» хотіла створити власну збройну силу.

По правді кажучи, мельниківці не були «половиною», та не були навіть і «четвертиною», враховуючи повну і стопроцентову підтримку Бандери з боку «крайовиків». Один цікавий факт... Автор цих рядків мав колись розмову з Уласом Самчуком, славнозвісним волинським романістом. І в цій

розмові «старий Волиняк» розповів молодому, тоді ще Волинякові дуже важливі речі. У 1940 році Самчук опинився волею долі на «мельниківському боці». Коли група Бандери проголосила 30 червня 1941 року українську державність у Львові, мельниківці хотіли повторити це... в Києві! І хотіли, річ ясна, використати популярність Уласа Самчука в цій справі. Але Самчук, згідно з його словами, відповів їм твердим і категоричним «ні». Враховуючи повну і стопроцентову підтримку націоналістичним українством лінії Бандери, Самчук сказав своїм мельниківським керівникам: «Ми повинні самоліквідуватися!». Олена Теліга, один з мельниківських лідерів, відразу ж, згідно із словами Самчука, «накинулась на мене мокрим рядном».

Що ж... Якщо Улас Самчук дійсно вимовив ці слова в 1941 році, то він був, з добрим гумором кажучи, «дуже недурним Волиняком». Але...

Стара спадщина не так-то легко «злазить» з людини... Так було починаючи від часів царя Хаммурапі – так сталося і з мельниківцями в 1941-42 роках. Вони хотіли, річ ясна, хоч і не дуже корисна з точки зору українських інтересів, зорганізувати власну УПА. Вийшло, на щастя, так, що це не вдалося. Мельниківці встигли зорганізувати два своїх табори: на Крем'яничині й коло Володимира-Волинського. Але група Бандери вже міцно тримала ситуацію в руках. Мельниківський табір на Крем'яничині був просто роззброєний, а бійці приєднані до груп бандерівської УПА. В цьому конфлікті загинуло з мельниківського боку двоє людей, на Володимирщині в час ліквідації мельниківського табору обійшлося без жертв. [2, с. 312] А тепер глянемо на ці події без емоцій, з майже столітньої часової віддалі... Двоє загиблих...

Звичайно, їх шкода - це ж були юнаки, що добровільно пішли із зброєю в руках боротися за українську державу.

Але... Гляньмо на ситуацію тверезо і ще раз без емоцій! Що було б, якби мельниківцям вдалося створити свої збройні відділи - такої ж самої величини, як і бандерівцям? О, яка б то була війна між своїми «на радість сусідам-ворогам». Тут уже не обійшлося б двома загиблими, – цифра ця мабуть піднялася б до двохсот тисяч. Вигадувати нема потреби; досить взяти цифри із світової статистики. Загальновідомо, що такі війни між своїми коштували націям навіть не десятки, а сотні тисяч



жертв. Досить згадати боротьбу між «революціонерами» і «вандейцями» в час Великої Французької Революції, або між «червоними» й «білими» в російських подіях 1917 -20 років. На щастя, в українських подіях 1941-43 років доводиться говорити про одиниці. Крім двох загиблих при ліквідації табору на Крем'яничині, треба ще згадати про жертви в 1940-41 роках, коли після розколу ОУН стосунки між бандерівцями і мельниківцями досягли апогею гостроти.

До речі, вже цитований «мельниківський» історик Макс Бойко говорить по суті те ж саме. Позиція його, зрештою, дуже оригінальна. Бо коли він забуває своє головне «завдання-замовлення» «лаяти» бандерівців, то висловлює дуже цінні й дуже цікаві думки. Надаємо йому слово:

«На потребу дня було об'єднання обидвох відламів ОУН, до якого свідомо стреміли колишні близькі собі на Карпатській Україні друзі: Роман Шухевич – Тарас Чупринка й Олег Кандиба-Ольжич. На справу розбудови української збройної сили в умовах гітлерівської окупації вони мали ідентичні погляди. Якби не зловісний арешт Ольжича, підпільна сітка ОУН полк. Мельника була б відновила єдність ОУН і повністю була б включилася в розбудову УПА, як включилися ці мельниківці і мельниківські юнаки, що знайшли своє місце в бандерівській УПА на доручення Ольжича. Може власне й за це постигла сл. п. Ольжича така жахлива смерть з рук звироднілого большевицького агента на службі в гестапо - Вірзінга». [2, с. 171–172].

Отже, повторімо ще раз: «мельниківські» юнаки, що знайшли своє місце в бандерівській УПА на доручення Ольжича!? Дуже цінне визнання з боку «мельниківського» історика! Виявляється, що пізніша еміграційна пересварка між «бабою Параскою» і «бабою Палажкою»–бандерівськими й мельниківськими газетами, не мала нічого спільного з українською людиною на рідних землях в 1941-43 роках. «Мельниківські» юнаки дуже легко знайшли своє місце в «бандерівській УПА», коли відчули, що саме там вони мають можливість реально боротися за українську державність. До речі, якби «бандерівські» юнаки відчули, що «мельниківська УПА» є сильнішою, то так само дуже легко «знайшли б своє місце» там. Але...

Цим «дуєтом» бандерівці – мельниківці, проблема не вичерпувалась. Бо, як уже сказано кількома сторінками вище, була навіть можливість не «дуєту» а «тріяди»... Що ж то за «тріяда-мавпіяда»? Виявляється була й така. Їй називалась вона коротко і ясно: Бульба-Боровець. Тобто, називався він реально Боровець, і походив з рівенського Полісся, а історичний символ гоголівського Тараса Бульби він, звичайно, причепив собі сам, як то завжди робить кожний авантюрист. Був то кандидат на Махна 40-х років. Але... В тому то й річ, що махновщина в українській ситуації 40-х років минулого століття була вже неможливою! Щоб було ясніше: а чому ж вона була можливою в роки української революції 1917-20 років? Про це уже була мова, але повторимо ще раз: та просто тому, що в структурі 1917-20рр. рр. не було єдиного силового центру! Не було наполеона, який скрутив би у баранячий ріг всіх отаманів і отамаманчиків. А в 40-і роки такий силовий центр уже був. І називався він ОУН-бандерівці. У серпні 1943 року сотня УПА під командою Дороша оточила цілу групу Бульби і перебрала її без одного пострілу. Група складалася з трьох полковників, кількох старшин і сотні стрільців у складі 63 осіб. Це були люди, що випадково попали до Бульби, ховаючись перед німецьким терором. На їх просьбу всіх їх прийнято в ряди УПА. Сам Бульба з групою 30-40 людей утік. На пропозицію згаданих уже трьох полковників, щоб звернутися ще раз до Бульби, командант УПА-Північ погодився і одночасно запевнив Бульбі прийняття в ряди УПА і повну безпеку, якщо він до 9. 9.43 (реченець три тижні) зголоситься. Коли ж він на те не погодиться - його потрактують як отамана-ворохобника. Висланий до Бульби його ад'ютант Крук не повернувся.[1, с. 64].

Отже: тепер нарешті відбулося те, що мало б відбутися в 1918-20 роках. ОУН просто скрутила в баранячий ріг «Поліську Січ» Боровця; а нормальні українські юнаки, що хотіли боротися за українську державність, увійшли без жодних заперечень до складу «бандерівської» УПА.

А тепер надаймо слово самому «Бульбі»... Він написав як і Махно спогади під назвою «Армія без держави» (Вінніпег, 1981). Все це - суцільне самовихваляння і саморекламування. І все ж – це цікава книга як історичний документ. Перш за все: Боровець чомусь опинився (за його ж словами) в 1939 році, на

початку II-ї світової війни, в ролі якогось такого собі... польського фірмана-вербувальника, що возив поїздами мобілізованих українських вояків з волинського Полісся на оборону Варшави !?!. Отже: бились між собою два чужих окупанти українських земель (раніший і пізніший). Чому ж українські юнаки мали гинути у цій війні за оборону якоїсь чужої Варшави? Виявляється, «секрет фірми» дуже простенький... Бо свою «Поліську Січ» Боровець зорганізував від імені «президента УНР» Ливицького. А цей «президент без президії» просидів двадцять років у Варшаві на польських харчах. А коли Варшаву захопили Німці - так само просто перейшов на німецькі харчі. От чому так багато сторінок у «буль-буль-бульбівській» книзі відведено зворушливим згадкам про оборону Варшави - темі, що не мала жодного відношення ані до української історії, ані до української політики. Боровець, як і Ливицький і вся т.зв. уенерівщина, просто був на службі як польської поліції, так і польського Генерального штабу.

На закінчення - особливий «супер-гумор»... Боровець, не соромлячись, навіть пише у своїх спогадах, що вгощав волинських хлопців, везених на бойню до Варшави, горілкою!? Правда, не уточнює, за чії гроші він купував ту горілку: з фонду поліції чи з фонду Генерального штабу...

І ще один «супер-гумор»... Боровець пише у своїх спогадах, що коли "вредні" бандерівці дали йому нарешті «шпіца» в одне місце й вигнали з Полісся, то він поїхав... до Варшави, ще раз і ще раз на диво зворушлива любов до дуже-дуже «української» Варшави і заснував там..., не думайте, що якусь партію, чи «січ» чи «піч», а... фірму для торгівлі вугіллям!?! Уявімо собі Мазепу чи Бандеру, який торгує вугіллям - та ще й у Варшаві...

Гадаємо, що з «буль-буль-бульбою» все ясно... Зрештою, все було ясним уже й тоді, в 1943 році. У багатотомній серії «Літопис УПА» є матеріал на цю тему. Скажімо, в тексті Василя Макара «До початків УПА» - лист з Волині (датовано 1943 роком) говориться: «почали множитись отаманчики, як Бульба-Боровець [3, с. 42]. Як бачимо, думаючі люди уже й тоді розуміли, що «бульбіана» – то спроба «встругнути» якусь новішу «нео-махновщину», якесь нове «гуляй-поле».

У цій темі початку існування УПА необхідно зупинитися на ще одному аспекті: «Рубанівщина». Так і називається один з розділів книги «мельниківського» історика Маркса Бойка [2 с. 313]. Про що йдеться?

«Рубан» – це псевдо Миколи Лебеда, відомого діяча ОУН. На початку 40-х років минулого століття він був керівником служби безпеки ОУН. Ясно, що «мельниківський» історик Бойко звалює всі «гарбузи» на нього як на керівника служби безпеки за те, що він був дуже «крутим» і проти «бульбівців». Все це – емоції, і то з минулого тисячоліття, а не історія. А ми мусимо глянути на справу тверезо і по-науковому.

Була вже мова про те, що спеціалісти з різних кінців світу вважають УПА найкращим партизанським рухом у II-й світовій війні. Мабуть, те ж саме можна повторити й про «рубанівщину» - українську службу безпеки тих часів. Мабуть, в історії це була чи не найкраще функціонуюча служба безпеки в умовах бездержавного підпілля. Боролась же вона в першу чергу не з з мельниківцями і не з «бульбашами», а з чужою агентурою. І досягла таких результатів, що чужої агентури практично ніхто не боявся. Навпаки: боялись донощики німецькі, московські, польські - бо знали, що як не сьогодні, то завтра їх обов'язково «візьмуть за шкірку»... Отже, нормальний висновок: Українці створили нарешті те, про що давно мріяли! Нарешті на українській землі почав існувати терористичний апарат, націлений проти чужих сил, а не чужий терористичний апарат, спрямований проти української активності.

Що пізніше Лебідь відколовся від Бандери і створив у 1953 році партію «двійкарів»; що в дуже старі роки писав проти Бандери - то вже «інша пара кальош». Є відома формула: добрі наміри нікого не цікавлять. Усіх цікавить добра продукція! Так от: продукція Лебеда («Рубана»), як історичної постаті - це його діяльність у 40-і роки, що увійшла в історію під назвою «рубанівщини». Ще раз повторимо: не лише в українську історію. Бо аналог «рубанівщини» в інших національних рухах знайти нелегко.

Як у роки II-ї світової війни, так і в наступні український опір здійснювався у формулі УПА - Української Повстанської Армії. У попередньому розділі детально описано початковий період розгортання діяльності УПА. Повторимо ще раз: у 1943

році український партизанський рух став масовим на захід від Збруча. Так що кремлівські «визволителі від хліба й масла», що вернулись на Західну Україну в 1944 році, могли почувати себе господарями лише в містах і на більших залізничних вузлах, тобто там, де були великі гарнізони. А на решті західно-української території повним і безконкурентним господарем була УПА й люди, що з нею співпрацювали.

Повернення на Західну Україну кремлівських «визволителів» поставило перед командуванням УПА нові завдання. Справа в тому, що гітлерівська система, замкнута в межах європейського простору й відрізана од світових ресурсів, відчувала гостру нестачу живої сили й не могла кинути проти УПА достатньої кількості німецьких вояків. А сталінська система не відчувала нестачі в людях, маючи в запасі 193 мільйони совдепівських істот. Існувала навіть - неофіційно - формула: «у нас етого навоза хватает». Тобто людська маса оцінювалась у кремлівській системі - як за Івана Грозного, так і за Сталіна - просто на рівні гною... До цього треба ще додати допомогу Заходу Москві в рамках відомого ленд-лізу, що значно збільшило кремлівський потенціал у його боротьбі з українським, литовським, естонським, тощо підпіллям.

У квітні 1944 року відбувається велика битва в Гурбенських лісах - коло села Гурби, на півдні Рівенщини. Тут кілька куренів УПА потрапили в оточення. Проти них, близько 5 тисяч бійців, совітське командування кинуло 30 тисяч вояків з відділів КГБ, тоді – НКВД з гарматами, танками й літаками. Що важливо відмітити: звичайні совітські вояки не поспішали вступати в сутички з УПА і, як каже один автор спогадів, при зустрічі УПА й «нормальних» совітських частин вони «розходились в різні боки», не починаючи ніякого бою. Тому проти УПА були кинуті «внутрішні» війська – тобто кегебісти. Нарешті 24 квітня 1944 року відділи УПА вирвались з оточення [1, с. 87–89].

Сутички подібного типу змусили командування УПА перейти до нової тактики. Бої більшими партизанськими з'єднаннями тепер себе не виправдовували. Потрібно було перейти до тактики оперування малими групами. Особливо це стосувалося рівнинних територій. Що ж стосується карпатських просторів - то тут УПА й далі діяла великими

з'єднаннями. І навіть на рівнинних територіях виникає база, де УПА почувала себе повним господарем. Був це Чорний Ліс на Івано-Франківщині [1 с, 92].

Отже: операції типу битви в Гурбенських лісах не дали Москві бажаного результату. І ні в 1944, ані в 1945 роках Москві так і не вдалося добитись перелому з протистоянні з УПА. Тому в 1946 році сталінський Кремль починає «велику блокаду». Так було офіційно названо акцію проти українського підпілля, що тривала від лютого до липня 1946 року. На Західню Україну було кинуте більш як півмільона солдатів НКВД – 585 тисяч [4]. Кожний населений пункт України, навіть найменший хутір, був переповнений озброєною «москалятиною».

Однак знищити УПА 1946 року Москві не вдалося так само, як і 1944 і 1945-го. Водночас зрозуміло, що не завдати великої шкоди Українській Повстанській Армії піврічна операція такого масштабу не могла. Втрати були великі - п'ять тисяч повстанців убиті й поранені. [4]

Совітська армія втратила у цій операції 15 тисяч людей – тобто втричі більше, ніж УПА. [4] Але ясно, що «амплітуда» дій українського підпілля після 1946 року була вже не такою широкою, як раніше. В 1947-48 рр. уже можна говорити про повстанське підпілля, але не про армію.

Ані «велика блокада» 1946 року, ні «акція Вісла» в 1947 році не дали кремлівській імперській владі остаточної «розв'язки» – тобто ліквідації українського підпілля. Відділи УПА перейшли з Закерзоння або на Захід, через австрійську територію, або в УРСР [1, с. 192].

Звичайно, всяка термінологія є умовною. Але, мабуть, в умовах 1947-48 років уже варто говорити, ще раз повторюємо, не так про армію, як про озброєне підпілля. Та діяльність його була ще дуже живою й дуже реальною. У 1947 році було виявлено 103 бункери і криївки УПА. У дванадцяти випадках повстанцям пощастило прорватися крізь вороже оточення, а в 91 випадку оточені, 209 бійців, вистрілявши усі набої, розірвали себе останньою гранатою. В боях проти УПА загинуло у 1947 році 1018 кегебістів, а в 1948 – 910 [1, с. 196–197].

5 березня 1950 р. прийшов найболючіший удар для УПА і для всього революційно-визвольного руху: оточений

спецвідділами МГБ загинув в бою разом з усіма членами особистої охорони Головного Командира УПА ген. Тарас Чупринка, що займаючи одночасно пост Голови Генерального Секретаріату УГВР (псевдо: Р.Лозовський) та пост Голови Проводу ОУН (псевдо: Тур) був повних сім літ формальним і фактичним керівником всієї революційно-збройної боротьби українського народу [1, с. 222]. Крім нього, в 1949-52 рр. загинуло багато керівників УПА – в т.ч. Петро Полтава, що керував відділом пропаганди.

І все ж, система українського підпілля продовжувала існувати й далі. Скажімо, під Бережанами (Тернопільщина) «останній бункер» виявили аж в 1963 році. І всі члени цієї групи покінчили самогубством, лише одна дівчина - зв'язкова - потрапила в полон. Дуже цікавий факт: угорська революція 1956 року й події, пов'язані з нею, сприяли поживленню підпілля на Західній Україні. Скажімо, у згадану вже бережанську групу двоє (нових) людей прийшли уже в 1956 році.

А на Івано-Франківщині у 1956 році був просто-таки екзотичний факт! Кремль почав тоді масову мобілізацію з метою вислання великої армії для боротьби з угорськими повстанцями. Так от: в селі Дуба (Рожнятівщина, Івано-Франківської області) усі покликані дійсно пішли на мобілізацію - але не в районний військкомат, а... до лісу!?! Ці нормальні «бандерівські хлопці» зрозуміли ситуацію так: якщо почалося в Угорщині - то значить і в нас починаються «старі добрі часи». І значить - треба іти до лісу! Щоб не нашкодити власним шкурним інтересам, рожнятівські партійні керівники вирішили "не роздувати" цю справу й не судили хлопців, що вернулися з лісу, - їх просто передали у військкомат.

Коли автор даних рядків довідався у 1965 році від працівників Тернопільської обласної адміністрації про бережанську групу – він думав, що це був «останній вовк у бандерівському лісі». І аж потім – в ході табірних розмов у Мордовських таборах і після повернення з Канади, в 1990 році, – я дізнався, що бережанська група не була останньою... Такі підпільні групи існували й після 1963 року. Тобто: підпілля УПА передало «естафету боротьби» безпосередньо в руки дисидентів-шестидесятників, бо дотрималось фактично аж до епохи відродження 60-х років.

Постає природне питання: як могло підпілля УПА так довго втриматись в умовах неймовірного «кагеб'ярського» тиску? Це ж, по суті, світовий рекорд в історії партизанських рухів? На це питання відповідає статистика, вона ще переважно не покладена на папір і «кружляє» в усній сфері – автор даних рядків переважно там її й «виловлює». Отже, статистика каже: втримались переважно ті групи, які відірвалися од «великих зв'язків» і замкнулись у власних «бункерах». І робилося це не так логікою, як інтуїцією. Керівники підпільних груп, які мали вроджений талант бути підпільним лідером, втямили: на «великі зв'язки» уже «сіло» КГБ через своїх запродавців. І тому треба замкнутися у своїх «криївках». Отакі групи як правило й вижили – і то аж до «оксамитової революції» 1989 року, коли «кагеб'ярська» система вже «відкидала копита» і ні на кого тиснути не могла. Образно кажучи: на папір уже покладені імена всіх підпільних лідерів, які героїчно загинули. Але... Сучасні історики ще мусять покласти на папір також імена всіх підпільних керівників, які стратегічно вижили.

### **Список використаних джерел**

1. Мірчук Петро. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. – Мюнхен, 1958. – 319 с.
2. Max Boyko. Cultural work of Volhynians in North America. (Bibliographical Review). – Bloomington, Indiana. – 1978. – 211 p.
3. Літопис УПА, т.11. – Торонто, 1977. – 271 с.
4. Як упокорювали Західну Україну//Експрес, 2011, 6 січня.